

BARNEOMBUDET

Utdanningsdirektoratet
Postboks 9359 Grønland
0135 OSLO

Vår ref:
18/00424-2

Saksbehandler:
Kjersti Botnan Larsen

Dato:
17. april 2018

Barneombudets hørings svar til kjerneelementer i læreplanene

1. Innledning

Barneombudet takker for muligheten til å gi innspill til kjerneelementene i arbeidet med nye læreplaner. Arbeidet med nye læreplaner er viktig for det enkelte barn og for samfunnet. Barneombudet er opptatt av at elevene får opplæring som gjør dem i stand til å mestre sine liv. Viktige tema for oss er derfor opplæring om kropp, grensesetting og relasjoner, digital dømmekraft og menneskerettighetene. I fagfornyelsen er det viktig at det legges til grunn et rettighetsperspektiv fra tidlig i prosessen slik at de nye læreplanene blir i tråd med de forpliktelsene Norge har etter FNs barnekonvensjon.

Barneombudet har innspill til de tverrfaglige temaene, forholdet mellom de tverrfaglige temaene og enkeltfagene og til tema vil mener må nevnes under kjerneelementene i ulike fag. Fordi det er viktig å se disse spørsmålene i sammenheng velger vi å sende innspillene våre samlet i brev til postmottak, samtidig som vi leverer innspillene til enkeltfagene i høringsverktøyet deres.

2. Barneombudets mandat

Barneombudet skal i henhold til lov og instruks arbeide for at barns behov, rettigheter og interesser blir tatt tilbørlig hensyn til på alle samfunnsområder. Vi skal særlig følge med på at lovgivning til vern om barns interesser blir fulgt, og at norsk rett samsvarer med de forpliktelser Norge har etter FNs konvensjon om barnets rettigheter. Vi skal av eget tiltak, eller som høringsinstans, ivareta barn sine interesser i samband med planlegging og utredning på alle felter, foreslå tiltak som kan styrke barns rettsikkerhet, med mer. Barneombudets mandat er avgrenset til barn under 18 år.

3. Generelle kommentarer og oppsummering av våre synspunkter

Barneombudet synes generelt at det er mye bra i utkastene som er sendt ut på høring. Vi er opptatt av at de tverrfaglige temaene fra overordnet del blir godt integrert i kjerneelementene i de ulike fagene. Vi ser at sentrale tema i de tverrfaglige temaene fra overordnet del har blitt fanget opp, både som kjerneelement i noen fag og at de er trukket frem i underpunktene til kjerneelementer. Vi vil særlig trekke frem kjerneelementet «identitetsutvikling og fellesskap» i samfunnsfag grunnskole som et godt eksempel på hvordan tema i det tverrfaglige temaet «Folkehelse og livsmestring» er operasjonalisert i et fag.

Vi er samtidig bekymret for at sentrale tema som er opplistet i overordnet del under de tverrfaglige temaene, ikke bli fulgt opp på en god nok måte i opplæringen fordi de ikke er

Postadresse:
Postboks 8889
Youngstorget
0028 OSLO

Besøksadresse:
Karl Johans gt. 7
0154 OSLO

E-post:
post@barneombudet.no
Tlf: 22 99 39 50
Org.nr: 971 527 765

www.barneombudet.no

nevnt i kjerneelementene. Vi har for eksempel merket oss at psykisk helse nevnes som et tema i «Folkehelse og livsmestring» i overordnet del, samtidig som dette i liten grad er fulgt opp i utkastene til kjerneelement i fagene. Direktoratet bør gå gjennom temaene som nevnes i overordnet del og sikre at temaene er fanget tydelig opp.

Vi opplever det som krevende å få oversikt over hvordan tema som går på tvers av fag er fanget opp i kjerneelementene. Dette skyldes blant annet at det er store forskjeller i utformingen av kjerneelementene i de ulike fagene. Dels skyldes det at begrepene som brukes noen steder er svært omfangsrike og gir rom for å dekke «alt og ingenting». Et eksempel fra i samfunnsfag grunnskole er «rettigheter og plikter» i kjerneelementet «Demokrati og medborgerskap». Dette gjør det vanskelig å kunne vurdere om tema som går på tvers av fagene, som for eksempel seksualundervisningen er dekket på en god nok måte.

Våre innspill kan oppsummeres slik:

- Barnekonvensjonen har konsekvenser for innholdet i kjerneelementene. Vi mener at kjerneelementene i større grad burde tatt utgangspunkt i en rettighetsbasert tilnærming.
- Opplæring i barnekonvensjonen og barns rettigheter må komme tydeligere frem i særlig samfunnsfag for grunnskolen og KRLE.
- Seksualundervisningen må styrkes i flere fag. Slik det er nå mangler det sentrale tema i for eksempel naturfag på 1.-4. trinn.
- Seksualundervisningen må omfatte både grunnopplæringen og videregående opplæring. Slik det ser ut nå stopper den opp på 10. trinn, dette er ikke i samsvar med ungdommens anbefalinger og ulike statlige føringer.
- Ungdom etterlyser mer kunnskap om digital dømmekraft, dette må fanges opp av flere fag.
- Vi savner sentrale tema som mobbing, trakassering, vold og overgrep. Dette er tema som barn har rett til opplæring i etter barnekonvensjonen. Vi foreslår at de nevnes under relevante kjerneelement i for eksempel samfunnsfag, KRLE eller norsk.

4. Barnekonvensjonen har konsekvenser for innholdet i læreplanene

Barneombudet mener at utkastene og vurderinger til direktoratet ikke avspeiler Norges forpliktelser etter barnekonvensjonen godt nok. FNs barnekonvensjon gjelder som norsk lov, jf. menneskerettsloven § 2. En av forpliktelsene som følger er at Norge skal sette inn alle egnede tiltak for å sikre gjennomføringen av de rettighetene og pliktene som følger av konvensjonen, jf. art. 4. Dette betyr blant annet at forholdet til barnekonvensjonen skal vurderes i alle prosesser hvor lover og forskrifter endres. Dette gjøres gjennom barnekonsekvensvurderinger hvor det utredes og tas stilling til hvilke konsekvenser endringene vil ha for barns rettigheter etter barnekonvensjonen. I og med at læreplanene er forskrifter er det viktig at det gjøres barnekonsekvensvurderinger i dette arbeidet også, og dette må gjøres allerede i forbindelse med fastsettelsen av kjerneelementene. Disse vurderingene er mer vidtrekkende enn at de dekkes av det tverrgående temaet «demokrati og medborgerskap». Derfor løfter vi det her på et overordnet nivå, samt under de tverrgående temaene og i kjerneelementene i noen fag.

Barn har rett til utdanning etter barnekonvensjonen art. 28. Det gjør utdanning til en grunnleggende menneskerettighet. Barnekomiteen har understreket at retten til utdanning ikke bare er et spørsmål om tilgjengelighet, men også et spørsmål om innhold.¹ Artikkel 29

---

¹ FNs barnekomité. (2001) *Artikkel 29 nr. 1: utdanningens formål*. Generell kommentar nr. 1

inneholder krav til opplæringen. Her står det at utdanningen skal «utvikle barnets personlighet, talenter og psykiske og fysiske så langt det er mulig», og «utvikle respekt for menneskerettigheter og de grunnleggende friheter [...]». Læreplanene må avspeile disse forpliktelsene på en tydeligere måte. For mer om dette se kommentar til det tverrfaglige temaet «Demokrati og medborgerskap» i punkt 5 under.

En viktig del av arbeidet med å gjennomføre barnekonvensjonen er å gi barn og unge opplæring i rettighetene etter konvensjonen. I artikkel 42 er det fastsatt at «Partene forplikter seg, gjennom egnede og aktive tiltak, til å gjøre konvensjonens prinsipper og bestemmelser alminnelig kjent både for voksne og barn». FNs barnekomité har i generell kommentar no. 5 uttalt det er spesielt viktig at kunnskap om konvensjonen og menneskerettigheter generelt blir innarbeidet i skolens læreplaner på alle stadier.² Vi viser her også til barnekomiteen har kritisert Norge for at opplæringen i barnekonvensjonen i skolen ikke er bra nok, og at den må styrkes i læreplanverket – i alle skolefag.³

Barnekonvensjonen har derfor betydning for arbeidet med læreplaner på flere måter. For det første skal barn lære om konvensjonen og for det andre skal opplæringen være rettighetsbasert. At opplæringen skal være rettighetsbasert betyr blant annet at den skal ta utgangspunkt i barns rettigheter og opplæringen skal være barnesentrert. Kjerneelementgruppen, og etter hvert læreplangruppene, må fange opp disse dimensjonene i sitt videre arbeid. Dette er en forpliktelse som går videre enn det tverrgående temaet demokrati og medborgerskap, særlig når vi peker på at staten blant annet skal sette inn opplæringsmessige tiltak for å beskytte barn mot vold. Dette betyr at staten skal sikre at barn skal få opplæring i dette.

Vi vil i våre innspill peke på momenter som bør nevnes for å oppfylle forpliktelsene. Se også øvrige kommentarer til det tverrgående temaet demokrati og medborgerskap.

5. Kommentarer til det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap

Vi er positive til at demokrati og medborgerskap er et tverrfaglig tema. Dette er viktig for barn og unge som samfunnsborgere. Samtidig er vi bekymret for om temaet fanges godt nok opp i fagene. Flere steder skulle vi ønsket at dette kom tydeligere frem i kjerneelementene.

Barnekonvensjonen må komme tydeligere frem

Vi vil her etterlyse at barn og unges menneskerettigheter, og særlig barnekonvensjonen, løftes tydeligere frem. Det er avgjørende at barn og unge får opplæring om, gjennom og for menneskerettigheter.

FNs barnekomité har i generell kommentar nr. 5 om gjennomføringen av barnekonvensjonen presisert at opplæring og kompetanseutvikling er viktig for implementeringen. Her har de blant annet sagt at det er særlig viktig at kunnskap om barnekonvensjonen og menneskerettigheter generelt blir innarbeidet i skolens læreplaner på alle stadier. Slik Barneombudet ser det er denne forpliktelsen ikke godt nok ivaretatt i utkastet i demokrati og medborgerskap eller i operasjonaliseringen av emnet i kjerneelementene i de ulike fagene. Det bør presiseres at barn skal ha opplæring om rettighetene i barnekonvensjonen. I tillegg til at barnekonvensjonen bør nevnes under kjerneelementene i samfunnsfag, mener vi også at dette bør nevnes eksplisitt i omtalen av det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap under samfunnsfag i grunnskolen. Vi foreslår at følgende setning skal innarbeides i omtalen

---

² FNs barnekomité. (2003) *Generelle tiltak til gjennomføring av Konvensjonen om barnets rettigheter (artiklene 4 og 42 og artikkel 44 nr. 6)*. Generell kommentar no. 5.

³ FNs barnekomité (2010) Merknader til Norges 4. rapport om oppfølging av barnekonvensjonen s. 4

av det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap i relevante fag: «Elevene skal utvikle respekt for menneskerettighetene, inkludert FNs barnekonvensjon».

Barns medvirkning

Barneombudet mener at barns medvirkning burde løftes tydeligere frem i utkastene til kjerneelement og i omtalene av demokrati og medborgerskap i de ulike fagene. Vi viser her til barnekonvensjonen artikkel 12 som gir barn rett til å bli hørt. Denne retten blir tolket slik at den også gir barn en rett til deltakelse i vid forstand. For å oppfylle rettigheten må barn få kunnskap om retten sin, samt få den nødvendige kompetanse slik at de kan medvirke på ulike måte.

6. Kommentar til folkehelse og livsmestring

Barneombudet er positive til det tverrfaglige temaet folkehelse og livsmestring, og målet med temaet slik det fremkommer i ny overordnet del. Samtidig forventer vi at de aktuelle områdene som listet på side 13 i ny overordnet del vil bli fulgt opp i utkastene til kjerneelementer i de ulike læreplanene.

Slik Barneombudet vurderer det har ikke områdene seksualitet og kjønn, mediebruk, mellommenneskelige relasjoner, å kunne sette grenser og respektere andres, og å kunne håndtere tanker, følelser og relasjoner blitt dekket godt nok i hele grunnopplæringen. Dette må styrkes når kjerneelementene fastsettes. Vi er særlig bekymret for helheten i tema som er en del av seksualundervisningen.

6.1 Overordnet kommentar til seksualundervisning

Barneombudet mener flere av temaene knyttet til seksualundervisningen langt på vei er dekket, men at det fortsatt mangler sentrale tema. Disse mener vi mener det er nødvendig at omtales særskilt når kjerneelementene fastsettes. Vi er svært bekymret for at det ser ut som at seksualundervisning ikke fortsetter i videregående opplæring.

En bred forståelse av seksualundervisning

Barneombudet understreker at vi legger til grunn en vid forståelse av seksualundervisning. Vi viser her blant annet til WHO Europa som definerer det som

«en livslang prosess hvor individet tilegner seg informasjon og danner seg egne holdninger og verdier. Seksualitetsundervisning etter denne standarden omfatter seksuell utvikling, seksuell og reproduktiv helse, relasjoner mellom mennesker, følelser, intimitet, kroppsbilde og kjønnsroller. Det vektlegges at undervisningen skal respektere menneskerettigheter og mangfold, tilpasses barn og unges alder, kunnskapsbehov og kulturbakgrunn, oppmuntre til kritisk tenkning og kommunisere en positiv livsløpstilnærming til seksualitet.»⁴

Barneombudet viser til at blant annet til seksualitet og kjønn, mellommenneskelige relasjoner, å kunne sette grenser og respektere andres, og å kunne håndtere tanker, følelser og relasjoner er viktige tema. Det er en stor mangel at dette kun er dekket i deler av grunnopplæringen og at sentrale områder er utelatt også her.

Myndighetene har forpliktet seg til bedre seksualundervisning i skolen

En styrket seksualundervisning er en forventning ikke bare fra Barneombudet, men også fra Stortinget, regjeringen, Helse- og omsorgsdepartementet og Barne- og likestillings-

---

⁴ Helse- og omsorgsdepartementet. «Snakk om det!» *Strategi for seksuell helse (2017-2022)* side 18.

departementet. Slik vi ser det, er det nødvendig at disse temaene løftes enda bedre og mer helhetlig frem for å oppfylle disse forpliktelsene.

Her viser vi for det første til at regjeringen i Jeløya-erklæringen har forpliktet seg til «*Bedre seksualundervisning i grunnskolen*»⁵. Vi viser også til at regjeringen under punktet reprodutiv helse på side 44 understreker at «*Barn, unge og voksne trenger kunnskap og trygghet for å ta selvstendige valg om egen kropp og seksualitet*». Blant tiltakene regjeringen skisserer finner vi at det skal «*sikre gode undervisningsopplegg i barnehage og skole, slik at barn og unge har kunnskapen, ferdighetene og holdningene de trenger for å respektere hverandre og ta informerte valg*». Barneombudet mener at dersom dette skal kunne gjøres på alle relevante nivå i skolene, er det avgjørende at dette følges opp i arbeidet med læreplanene. Dersom læreplanene ikke har dekket disse temaene på en god nok måte, vil ikke skolene kunne prioritere tid til dette.

Barneombudet viser også til «*Snakk om det!*» *Strategi for seksuell helse (2017-2022)* hvor Helse- og omsorgsdepartementet trekker frem barnehagers og skolars viktige rolle. Vi viser her særlig til punkt 3.2. om undervisning om kropp, grenser og seksualitet. Om seksualundervisningen i skolen uttaler departementet på side 15 at Norge har lang tradisjon for dette og at:

”Kunnskap om grenser, respekt og rettigheter og evnen til å reflektere over ulike situasjoner er viktig for å utvikle egen autonomi og samtidig respektere andres grenser. Dette er emner som favner langt videre enn seksualitet, men som danner et nødvendig grunnlag for den enkeltes dannelse, identitetsutvikling og handlingskompetanse. Riktig kunnskap om seksualitet og seksuell helse fører til at ungdom debutterer senere, er flinkere til å bruke kondom og prevensjon og utvikler et positivt forhold til egen seksualitet og intimitet».

Videre nevner strategien kompetansemålene i LK06 som tematiserer seksualitet og det står:

”Kompetansemålene som er beskrevet over, legger opp til at kropp, grenser, seksualitet og mangfold tematiseres på ulike måter gjennom hele skoleløpet. (...) For at seksualitetsundervisning skal ha helsefremmende og forebyggende effekt, er det avgjørende at barn og unge får nødvendig kunnskap, før de havner i situasjoner der kunnskapen skal tas i bruk. Dersom seksualitetsundervisning i hovedsak gjennomføres i siste halvdel av ungdomsskolen, vil den ofte foregå på et tidspunkt hvor flere elever allerede har seksuell erfaring.”

Barneombudet støtter SRHR-nettverket som i sin høringsuttalelse peker på at alderstilpasset seksualundervisning må starte allerede på barnetrinnet og fortsette jevnlig gjennom hele skoleløpet. Elevene vil modnes i ulik takt og dermed vil deres behov for seksualundervisning endre seg. Det er også sentralt at seksualitet tas opp i flere fag, for å få ulike vinklinger og ivareta flere perspektiv. Naturfag har typisk et helsefokus, mens KRLE gjerne har reflekterende og etisk fokus, mens samfunnsfag ser på sosiale konstruksjoner, lov og rett og kjønnsroller.⁶ Vi trenger alle disse tilnærmingene for en helhetlig seksualundervisning.

---

⁵ Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre (2018) *Politisk plattform for en regjering utgått av Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre*. (Jeløya-erklæringen) side 13

⁶ Støle-Nilsen (2017) *Seksuell dannelse. En studie av seksualundervisning i ungdomsskolen*. Masteroppgave. Universitet i Bergen: Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap.

Barneombudet viser også til familie- og kulturkomiteen på Stortinget har fremmet flere anmodningsvedtak av betydning for fagfornyelsen i Innst. 208 S (2017-2018). Vi viser blant annet til anmodningsvedtak nr. 599, av 25. april 2017, jf. Innst. 247 S (2016-2017) lyder

«Stortinget ber regjeringen gjennom den kommende fagfornyelsen å sikre at temaer knyttet til kropp og grenser skal være en del av opplæringen i barnehageløpet, barneskolen, ungdomsskolen og videregående opplæring for å forebygge seksuelle overgrep.»

Vi viser her til brev fra barne- og likestillingsminister Linda Hofstad Helleland til familie- og kulturkomiteen om at dette anmodningsvedtaket er fulgt opp, og at Utdanningsdirektoratet har fått i oppdrag å sørge for at dette følges opp i de nye læreplanene.⁷ Barneombudet kan ikke se at dette stemmer når det gjelder videregående opplæring. Vi ber derfor utdanningsdirektoratet om å sikre at anmodningsvedtaket i Stortinget oppfylles bedre i de endelige kjerneelementene og at det anmodningsvedtaket viderefremmes til de relevante læreplangrupperne i det videre arbeidet.

Barn og unges etterlyser mer kunnskap

Barneombudets innspill er i stor grad basert på innspill fra barn og unge. Vi har i 2018 gitt ut to fagrapporter hvor vi har snakket med barn, ungdom og unge voksne om seksuelle krenkelser, vold og overgrep.⁸ I begge rapportene pekte barn og ungdom på hvor viktig seksualundervisningen er for å kunne forebygge, men også kunne avdekke og håndtere vold, overgrep og seksuelle krenkelser. Dette gjaldt både for de som har opplevd vold og overgrep, og for ungdom som skulle gi innspill om hvordan forebygge seksuelle krenkelser. Kort oppsummert anbefaler vi på grunnlag av det barn og unge fortalte oss følgende:

- Barn og unge må få opplæring om kropp, relasjoner, seksualitet, grenser, vold, overgrep, seksuelle krenkelser, retten til beskyttelse og hva som er lov og ikke.
- Opplæringen må også omfatte det som skjer digitalt.
- Ungdom etterlyser undervisning om seksuelle krenkelser, hva som er lov og ikke og hvordan håndtere dette, også i videregående opplæring.
- Ungdommen ønsker å lære hvordan de skal håndtere det når de selv eller noen de kjenner opplever seksuelle krenkelser.
- De ønsker opplæring fra tidlig i løpet. Fra barnehagen til videregående opplæring.
- Opplæringen må være alderstilpasset.
- De vil ha opplæring som tar utgangspunkt i deres virkelighet og som involverer dem.
- De ønsker å være aktive deltakere i opplæringen
- Ungdommene fortalte om lite seksualundervisning og variasjon i kvaliteten.

For mer om barn og unges synspunkter viser vi til våre rapporter.

Barneombudet mener at hovedgrepene som må gjøres er å gjennomgå utkastene til kjerneelement i de berørte fagene og sikre at seksualundervisningen blir gjennomgående. Den skal være tydelig fra de laveste trinnene og til og med videregående opplæring. Opplæringen må være alderstilpasset. Barn og unge må lære om temaene før de havner i situasjoner hvor kompetansen tas i bruk, men samtidig må temaene også dekkes på senere trinn hvor mange ungdommer har egne erfaringer.

⁷ Innstilling 208 S (2017- 2018) vedlegg 2 side 14

⁸ Barneombudet (2018) «Alle kjenner noen som har opplevd det». Samtaler med ungdom om seksuelle krenkelser – 2018. og Barneombudet (2018) «Hadde vi bare gått hjelp tidligere, hadde alt vært annerledes». Erfaringer fra barn og unge utsatt for vold og overgrep – 2018.

Barneombudet vil også peke på at i seksualundervisningen er det nødvendig å gi barn og unge opplæring om både positiv seksualitet og om beskyttelse mot vold og seksuelle overgrep.

6.2 Overordnet kommentar til digital dømmekraft i seksualundervisningen

I ungdomsrapporten «Alle kjenner noen som har opplevd det» fortalte ungdommene oss om hvordan mye av deres liv foregår på digitale medier (nett, mobil og apper). For ungdommene er digitale medier både en kanal for informasjon og for sosiale relasjoner. De opplever at det de gjør digitalt og det de gjør i virkeligheten er tett sammenvevd.

Ungdommene fortalte oss at digitale medier brukes til seksuelle krenkelser. For eksempel var spredning av nakenbilder ikke ukjent for ungdommene vi snakket med. De var opptatte av hvor omfattende bruken av digitale medier til å både ta og sende videre bilder og andre former for meldinger med seksuelle krenkelser var. Ungdommene fortalte om utfordringer med trusler og meldinger i digitale medier. De trakk frem ekle kommentarer og ekkel språkbruk, både anonymt og under fullt navn. På spørsmål om hvorfor det skjer hadde ungdommene mange tanker, blant annet at det var uklart hva som er rett og galt, at det er lettere å skjule seg på sosiale medier og at man har baktanker. For mer om dette se rapporten «Alle kjenner noen som har opplevd det».

Barneombudet ber om at følgende blir tatt med i arbeidet med de endelige kjerneelementene:

- Det er positivt at digitale ferdigheter fortsatt skal være en grunnleggende ferdighet, men vi etterlyser at digitale ferdigheter og da særlig digital dømmekraft kommer tydeligere frem i innholdet i kjerneelementene.
- I utkastene til kjerneelement er digital dømmekraft mest synlig i norskfaget. Dette bør også komme bedre frem i samfunnsfag og i KRLE, det er ikke tilstrekkelig at det er omtalt under den grunnleggende ferdigheten digital kompetanse. Vi har forslag til dette under.
- Opplæringen må gi ungdom kompetanse om hva som er lov og ikke, personvern, konsekvenser for andre, kjønnsforskjeller og tiltak når det har skjedd.
- Opplæringen må også være rettet mot å gi ungdom kompetanse til å forebygge og håndtere disse krenkelsene når de skjer. Dette handler både om hva ungdom selv utsetter andre for og hvordan de håndterer det når de selv blir utsatt for krenkelser som skjer i digitale medier.

6.3 Vold, overgrep, mobbing er tema som mangler i kjerneelementene

Barneombudet er bekymret for at sentrale tema som mobbing, psykisk helse og barns rettigheter ikke vil bli dekket på en god nok måte.

Vi vil her særlig argumentere for at tema som mobbing, vold, overgrep og trakassering blir mer synlige i de endelige kjerneelementene. Opplæringen som gis i disse temaene må være rettighetsbasert og gi barn og unge kompetanse om hva dette er, hvordan forebygge og håndteringsstrategier når de selv eller noen de kjenner har blitt utsatt.

Barneombudet mener at kjerneelementene bør presisere at barn skal ha opplæring om vold i vid forstand. Vi viser her til at Norge etter barnekonvensjonen artikkel 19 er forpliktet til å treffe alle egnede opplæringsmessige tiltak for å beskytte barn mot alle former for vold. Voldsbegrepet i barnekonvensjonen er bredt og dekker alle former for fysisk, psykisk og

seksuell vold utført av voksne, andre barn og barnet selv. Barnekomiteen har selv presisert at mobbing omfattes.⁹

Barnekomiteen har understreket at opplæringen skal gis til både voksne og barn og at opplæringen skal:

- Ta opp og bekjempe holdninger, tradisjoner, skikk og bruk, atferd som tolerer og bidrar til vold mot barn,
- Bidra til å øke barnas livsferdigheter, kunnskap og engasjement¹⁰

Barnekomiteen har videre uttalt at forpliktelsen innebærer tilrettelegging av sannferdig, lett tilgjengelig og alderstilpasset informasjon som bidrar til og lærer dem å mestre livet, beskytte seg selv og passe seg for og takle farer, herunder farer i forbindelse med IKT, opplæring i hvordan de skal utvikle positive forhold til jevnaldrende og bekjempe mobbing, og opplæring i og bevisstgjøring om barns rettigheter generelt – og særlig retten til å bli hørt og få sine synspunkter tatt alvorlig – gjennom undervisning i skolen og på andre måter.¹¹

Barneombudet foreslår derfor at følgende tema må fanges opp i kjerneelementene:

- Mobbing, trakassering og diskriminering
- Vold og seksuelle overgrep
- Fordommer og holdninger; hvordan motvirke og tiltak. Dette finnes i dag i samfunnsfag, men er tatt bort og bør tas inn igjen.

Tema bør fanges opp i flere fag, blant annet samfunnsfag, naturfag, KRLE og norsk. Vi ber om at dere vurderer hvilke fag som disse vil kunne dekket i. Opplæringen i disse temaene må være rettighetsbasert.

7. Til enkeltfagene

Barneombudet har innspill til kjerneelementene i samfunnsfag, naturfag, KRLE, norsk og kroppsøving.

7.1 Samfunnsfag i grunnskolen

Kjerneelementene i samfunnsfag inneholder mye bra. Vi vil særlig berømme at identitetsutvikling og felleskap, samt demokrati og medborgerskap er foreslått som egne kjerneelement i faget. Dette er gode grep.

Samtidig synes vi utkastet til kjerneelement kan være vanskelig å få helt grep på sammenlignet med andre fag. Barneombudet viser her særlig til hvor ulikt kjerneelementene er utformet i samfunnsfag og naturfag, særlig når det gjelder detaljeringsnivå. Dette gjør det vanskelig å se samfunnsfag og naturfag i sammenheng. Vi viser her til at samfunnsfag bruker svært vide begrep som for eksempel «rettigheter og plikter» og «menneskerettigheter» under kjerneelementet demokrati og medborgerskap. Gjennom så overordnede begreper er det i realiteten vanskelig å avgjøre hva som vil falle utenfor og ikke. Vi kunne her ønsket oss tydeligere føringer på hva disse temaene i kjerneelementene inneholder.

---

⁹ FN's barnekomité (2011) *Barnets rett til frihet fra alle former for vold*. Generell kommentar no. 13.

¹⁰ FN's barnekomité (2011). *Barnets rett til frihet fra alle former for vold*. Generell kommentar no. 13.

¹¹ FN's barnekomité (2011). *Barnets rett til frihet fra alle former for vold*. Generell kommentar no. 13.

Til kjerneelementet demokrati og medborgerskap

Barneombudet har merket seg at «menneskerettigheter» er et tema i kjerneelementet. Dette mener vi er positivt, men vi foreslår at barnekonvensjonen nevnes særskilt. Særlig på barnetrinnet vil det være viktig med opplæring i barns rettigheter. Dette vil også være et viktig grunnlag for undervisning i andre emner som skal være rettighetsbaserte i samfunnsfag og andre fag.

For opplæringen i menneskerettigheter, vil vi vise til generell kommentar no. 1 fra FNs barnekomité. Barnekomiteen har sagt at opplæring i menneskerettigheter

- skal lære barna om menneskerettigheter ved å se menneskerettighetsstandarder fulgt opp i praksis, både hjemme, på skolen og i samfunnet for øvrig.
- bør være en altomfattende, livslang prosess og starte med at menneskerettighetsverdiene gjenspeiles i det daglige liv og de daglige erfaringer til barna.
- må også ses i sammenheng med barnekonvensjonen art. 42 og at barn skal kjenne til sine rettigheter etter konvensjonen.

Vi ber direktoratet særlig merke seg tredje prikkpunkt, vi viser her til våre overordnede merknader i punkt 4. Vi foreslår at barnekonvensjonen nevnes særskilt.

Til identitetsutvikling og fellesskap

Barneombudet støtter, som nevnt, at identitetsutvikling og fellesskap skal være et kjerneelement i samfunnsfag. Slik vi ser det er det mange gode underpunkter her som kan knyttes til seksualundervisning. Vi mener det er viktig at disse punktene beholdes. Barneombudet viser her også til høringsuttalelsene til SRHR-nettverket og til Rosa kompetanse (Foreningen Fri) og støtter deres kommentarer til seksualundervisningen i samfunnsfag grunnskole.

Vi er fornøyd med at “normkritiske perspektiver” og “mangfoldskompetanse” er underpunkter. Utkastet gir rom for undervisning i temaer knyttet til for eksempel kjønns- og seksualitetsmangfold, familiemangfold, kulturelt mangfold, funksjonsmangfold, men også temaer knyttet til normer, inkludering, privilegier, diskriminering, minoritet- og majoritetsperspektiver og utenforskap. Dette gjøres særlig mulig på bakgrunn av kjerneelementene “perspektivmangfold og samfunnskritisk tenkning” og “identitetsutvikling og fellesskap” og gjennom temaområdene “makt og normkritikk”, “kjærlighet, seksualitet og samlivsformer”, “kulturforståelse og mangfoldskompetanse”, “roller, forventninger og normer”, “inkludering og tilhørighet” og “kropp og grensesetting”.

Underpunkter som mangler i kjerneelementet

Barneombudet viser til våre forpliktelser i barnekonvensjonen knyttet til at barn skal lære om vold, se mer i punkt 6.3. Vi mener samfunnsfag i grunnskolen er et viktig fag for dette og foreslår at følgende underpunkter tilføyes:

- Vold, mobbing, trakassering og diskriminering
- Hvor kan barn og unge få hjelp (håndteringsstrategier)

Når det gjelder undervisning om vold og overgrep og viktigheten av at dette kommer tydelig frem i læreplanene, viser vi til utfordringer knyttet til gjeldende læreplaner. Bufdir har i en rapport vist til at vold og overgrep har for svak forankring i gjeldende læreplaner og at dette

gjør det vanskelig å prioritere tid til opplæring i disse temaene.¹² Barneombudet mener at Utdanningsdirektoratet bør ta denne tilbakemeldingen på alvor og sikre at dette fanges bedre opp i de nye læreplanene.

Tydligere angivelse av emner knyttet til digital dømmekraft

I vår fagrapport «Alle kjenner noen som har opplevd det» pekte ungdommene vi snakket med på at seksuelle krenkelser også skjer digitalt. For mer om dette se pkt. 6.2 over. Basert på det ungdommene fortalte oss er en av hovedutfordringene og anbefalingene våre at ungdoms digitale dømmekraft må styrkes. For å gjøre dette anbefaler vi at Utdanningsdirektoratet i arbeidet med nye læreplaner sørger for at «forebygging og håndtering av seksuelle krenkelser blir en tydeligere del av opplæringen i digital dømmekraft».¹³ Barneombudet mener at det er nødvendig at det tas tydeligere inn i kjerneelementene i samfunnsfag. Vi ser at den digitale dimensjonen er med, særlig i omtalen av digitale ferdigheter i samfunnsfag, men etterlyser at det også synliggjøres bedre i underpunktene i kjerneelementene. Vi vil her særlig peke på kjerneelementet identitetsutvikling og fellesskap.

I kjerneelementet identitetsutvikling og fellesskap foreslår vi et tillegg til punktet «teknologi og digitalisering». Her bør det også løftes frem «digitale krenkelser og nettvett». Sentralt i dette vil være å vite hva digitale krenkelser er, hva er lov og ikke, hvordan forebygge og håndteringsstrategier når man har blitt utsatt. Det vil ikke være nok at det er omtalt under de grunnleggende ferdighetene, det må også fanges opp i kompetansemålene og da legger vi til grunn at det er viktig at det er omtalt i kjerneelementene. Nettvett, personvern og digital dømmekraft ikke bare er tema som er relevante for kjerneelementene i norskfaget.

7.2 Samfunnsfag i videregående opplæring

Barneombudet er positiv til hovedtrekkene i samfunnsfag for videregående opplæring. Her vil vi særlig trekke frem kjerneelementene demokrati og medborgerskap og identitetsutvikling og fellesskap som bra. Det er positivt at både menneskerettigheter og likestilling har fått plass under kjerneelementet i 2.5. Det er videre positivt at ordene mangfold og mangfoldskompetanse står oppført ulike steder. Dette ønsker vi å beholde.

Seksualundervisningen

Når det gjelder seksualundervisningen og tema knyttet til dette mener vi at det er nødvendig med endringer i underpunktene i kjerneelementet identitetsutvikling og fellesskap. Vi kan ikke se at elevene i videregående opplæring skal få opplæring i disse temaer knyttet til seksualitet. Dette er ikke i samsvar med det ungdommene forteller oss at de ønsker eller Stortingets forventninger.

Vi viser her igjen til anmodningsvedtak nr. 599, av 25. april 2017, jf. innspilling 247 S (2016-2017) «*Stortinget ber regjeringen gjennom den kommende fagfornyelsen å sikre at temaer knyttet til kropp og grenser skal være en del av opplæringen i barnehageløpet, barneskolen, ungdomsskolen og videregående opplæring for å forebygge seksuelle overgrep.*» [vår understreking]. Vi viser her til brev fra barne- og likestillingsminister Linda Hofstad Helleland til Familie- og kulturkomiteen om at dette anmodningsvedtaket er fulgt opp, og at utdanningsdirektoratet har fått i oppdrag å sørge for at dette følges opp i de nye læreplanene.¹⁴ Her går det frem at Stortinget har bedt om at temaene også skal dekkes i

---

¹² Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2015) *Gjennomgang av kurs- og informasjonsmateriell om vold og seksuelle overgrep i barnehage og skole*. En supplerende kartlegging. Rapport 11/2015

¹³ Barneombudet (2018) «*Alle kjenner noen som har opplevd det*». Samtaler med ungdom om seksuelle krenkelser – 2018.side 35

¹⁴ Innstilling 208 S (2017- 2018) vedlegg 2 side 14

videregående opplæring. Vi kan ikke se at dette er fulgt opp når vi leser utkastet til kjerneelementer.

Vi foreslår derfor at temaer knyttet til seksualitet som fins i kjerneelementene i samfunnsfag for grunnskolen også bør inkluderes for videregående. Vi ønsker at følgende tema inkluderes i videregående opplæring i kjerneelementet identitetsutvikling fellesskap: ”roller, forventninger og normer”, ”kropp og grensesetting” og ”kjærlighet, seksualitet og samlivsformer”. Dette er temaer som er minst like sentrale i faget i videregående opplæring, som for grunnskolen.

Digitale dømmekraft

Vi viser til vår bekymring for at digital dømmekraft ikke er trukket frem i stor nok grad i underpunktene til kjerneelementer, se pkt. 6.2. og 7.1. Den digitale kompetansen som barn og unge tilegner seg i grunnskolen, må også bygges videre på i videregående opplæring.

Opplæringen må i videregående opplæring være rettet mot å gi ungdom kompetanse til å forebygge og håndtere krenkelsene når de skjer. Digitalt handler dette både om hva ungdom utsetter andre for og hvordan de håndterer det når de selv blir utsatt. Her er kompetanse om hva som er lov og ikke, personvern, konsekvenser for andre, kjønnsforskjeller og tiltak når det har skjedd viktig. Dette kan gjøres ved at det gjøres tillegg til underpunktet «teknologi/digitalisering (identitet, digitale liv) i punkt 2.7 i samsvar med temaene vi viste til i forrige avsnitt.

7.3 Naturfag

Naturfag er et viktig fag i seksualundervisningen. Vi ser at sentrale emner som pubertet og seksualitet er omtalt under pkt. 2.5 kroppen som system, men vil etterlyse noen grep for å sikre barn og unge alderstilpasset opplæring i tema knyttet til seksualundervisningen.

Vi viser til våre fagrapporter hvor barn og unge etterlyse opplæring i tema knyttet til seksualitet, grensesetting og relasjoner gjennom hele opplæringsløpet. Vi mener at “seksualitet” tematiseres for sent, på 8.-10. trinn. Dette er, slik vi ser det, ikke i samsvar med anbefalingene i «*Snakk om det!*» *Strategi for seksuell helse (2017–2022)*. Barn og unge må sikres kunnskap og kompetanse om kjønnsidentitet, kropp, grenser, seksualitet og seksuell helse før de begynner på ungdomstrinnet. For å sikre det livslange perspektivet som det skrives om bør seksualitet tematiseres på alle trinn i naturfag, på en alderstilpasset måte..

Videre vil vi understreke at barn og ungdom må få kunnskap om både positiv seksualitet og vold og overgrep. Begge deler er sentrale tema i seksualundervisningen. Det bør derfor tas inn noe om positiv seksualitet, kroppen og du bestemmer, beskyttelse mot vold og overgrep på ulike trinn.

Vi viser her til at i ny rammeplan for barnehagen er flere av disse temaene kommet inn. Dette bør det bygges videre på. Det er ikke noen grunn til at man kan snakke med barn i barnehager om tema knyttet til grensesetting og seksualitet, mens man ikke gjør det på 1.-4. trinn- Tvert imot bør innholdet i kjerneelementene ses i sammenheng med rammeplanen for barnehagen. Vi viser her særlig til kapittel 3 barnehagens formål og innhold og fagområdet kropp, bevegelse, mat og helse. Vi foreslår derfor at følgende blir et nytt underpunkt for 1.-4. trinn: «Respekt for egen og andre kropp, grensesetting, beskyttelse mot vold og overgrep». Det er ikke tilstrekkelig at grensesetting er med i samfunnsfag. Disse fagene har ulike formål og skal dekke ulike sider av dette emnet.

Seksualitet bør også sikres plass i videregående opplæring gjennom et eget undertema i videregående opplæring. Vi viser også her til Stortingets anmodningsvedtak nr. 599, se omtale i pkt. 6.1, 7.1 og 7.2. For Barneombudet er det at seksualundervisningen ikke er dekket i videregående opplæring det mest kritiske punktet, og det som det er mest nødvendig å rette på. Vi foreslår at følgende blir et nytt undertema for videregående opplæring i kjerneelement 2.5: «Seksualitet, grensesetting og relasjoner».

Det er i tillegg viktig at den naturvitenskapelige tilnærmingen til seksualitet også inkluderer refleksjon og ikke utelukkende består av fakta om kropp og helse. Kjønnsmangfold må inngå som tema sammen med seksualitet under listen over sentrale begreper, og temaene kjønnsmangfold og seksualitet må inngå i alderstilpasset undervisning gjennom hele skoleløpet fra 1. – 4. til videregående opplæring.

7.4 KRLE

KRLE inneholder mange viktige emner. Under 2.3 Utforsking av eksistensielle spørsmål og svar ønsker vi å påpeke at seksualitet er et naturlig tema å knytte til utforsking av identitet og tilhørighet. Det er positivt at kjønn og seksualitet har kommet inn under 2.4, men temaet må fortsette også på videregående skole. Makt- og normkritikk som er kun lagt til videregående bør inkluderes også for ungdomstrinnet. Seksualitet og kjønn vil også være en naturlig del av kjerneelementet etisk refleksjon. Menneskerettigheter og likestilling bør være en sentral del av diskusjon om religioner og livssyns rolle i samfunnsutvikling. Derfor bør menneskerettigheter være et underpunkt i kjerneelementet etisk refleksjon. Her bør blant annet barns religionsfrihet tematiseres.

Vi er glade for å se at “refleksjon om kjønn og seksualitet” nå er direkte tematisert under kjerneelementet i 2.4 kunne ta andres perspektiv, men anbefaler at dette temaet inkluderes i planen for videregående opplæring. Vi tenker også at kjønn og seksualitet hører hjemme under temaet “Identitet og tilhørighet” i kjerneelement 2.3 og under tema “Etisk refleksjon” i kjerneelement 2.5.

I gjeldende læreplan for KRLE er mobbing et tema på 1.-4. trinn. Dette mener vi bør være en sentral del av KRLE-faget. Vi foreslår derfor at det i punkt 2.4 kunne ta andre perspektiv tilføyes «mobbing og andre krenkelser». Her bør det jobbes med hva mobbing er, konsekvenser for den som blir mobbet og den som mobber, hvordan forebygge det og hva man bør gjøre når en selv eller andre blir mobbet. Dette bør også ses i sammenheng med den lovpålagte plikten skoler har etter opplæringsloven § 9A-9 til å informere elevene om rettigheter og plikter i opplæringsloven kapittel 9A. Dersom elevene ikke har fått kompetanse om hva mobbing og andre krenkelser er og hvordan dette kan forebygges og håndteres er det vanskelig å oppfylle deres rettigheter.

7.5 Norsk

Norsk er i tillegg til å være et språkfag et dannings- og kulturfag. Målet med faget gjør at norsk er viktig for å gi barn og unge kompetanse om hvordan vi kommuniserer med hverandre; muntlig og skriftlig. I arbeidet mot mobbing og andre krenkelser er det mange barn og unge som forteller om begrepsbruk som de er lite bevisst og at ord brukes uten av barn og unge nødvendigvis kjenner til deres mening og tenker gjennom hvordan mottaker opplever dem. Dette kommer også frem i fagrapporten vår «Alle kjenner noen som har opplevd det». Det å jobbe med ord og uttrykk er derfor en viktig del av kompetansen barn og unge bør få gjennom norskfaget. Her er det også nødvendig at barn og unge får kompetanse slik at de kan kommunisere med andre gjennom digitale medier.

Barneombudet viser til vår fagrapport «Alle kjenner noen som har opplevd det» som i stor grad viste de negative sidene av både muntlig og skriftlig kommunikasjon. Her fortalte ungdommen oss om grensebrytende språkbruk og fortalte at det var nødvendig med opplæring i hva som var lov og ikke. Slik vi ser det er norskfaget viktig for å jobbe med bevissthet omkring uønsket språkbruk, nettvett og andre sentrale sider knyttet til digital dømmekraft. Vi vil samtidig understreke at en del av disse temaene også må dekkes av kjerneelementene i andre fag, for eksempel samfunnsfag og KRLE. Vi mener dette bør styrkes i flere av kjerneelementene i norsk.

Til kjerneelementet kritisk tilnærming til tekst

Kritisk tilnærming til tekst, er et viktig kjerneelement og det har kommet inn gode underpunkter med naturlig progresjon, helt fra 1. trinn. Det er dette kjerneelementet som i størst grad har fanget opp digital dømmekraft og det er viktig at dette er med i de endelige kjerneelementene. Samtidig er vi bekymret for at dette stopper opp på 10. trinn, vi vil derfor foreslå at det kommer inn underpunkt knyttet til dette i videregående opplæring.

Muntlig kommunikasjon

I tidligere innspillsrunder var “oppøve kritisk holdning til hatretorikk, språklig maktutøvelse og manipulasjon” foreslått for 10. årsstrinn, Vg2 og Vg3. Vi anbefaler at dette underpunktet blir lagt til igjen, og at disse temaene beskrives tidligere i utdanningsløpet.

Barneombudet viser her til høringspillet til SRHR-nettverket som foreslår at elevene på alle trinn lærer å kommunisere muntlig og skriftlig med respekt og tilpasset ulike situasjoner. Dette er vi enige i. Vi støtter SRHR-nettverket som foreslår at å ”Utforske hvordan språk og tekst påvirker oss” bør være et mål innenfor både muntlig og skriftlig kommunikasjon, samt alle typer tekster (som sammensatte tekster, film osv.). Norsk bør som danningsfag og språkfag inngå i et tverrfaglig samarbeid om seksualundervisning, blant annet knyttet til diskriminerende og trakasserende språkbruk på ene siden og respektfullt og kjønnsnøytralt språk på andre siden. Vi foreslår at ”Utforske hvordan språk kan inkludere og ekskludere” legges til. I analyse av tekst (med alderstilpasset nivå) kan elevene reflektere over hvordan seksualitet, kjønn og funksjonsevne fremstilles i ulike tekster. Elevene kan også produsere egne tekster (muntlig, skriftlig, ulike medier) om tematikken.

7.6 Kroppsøving

Barneombudet viser her til høringsuttalelsen fra SRHR-nettverket og støtte til omtalen av kjerneelementet i 2.1 der det står i beskrivelsen ”Elevene utforsker egen identitet og selvbilde, reflekterer og tenker kritisk om sammenhengene mellom bevegelse, kropp, trening og helse.” Det er derimot ikke tydelig ut fra underpunktene hvordan dette skal ivaretas i faget og det burde formuleres et punkt basert på denne beskrivelsen under sentrale begrep osv. Herunder vil refleksjon knyttet til kroppspress kunne inkluderes. Kunnskap om og aksept av mangfold knyttet til kropp og helse bør få en tydeligere plass. Det bør også fremkomme tydeligere at kroppsøving ivaretar et bredt helsebegrep. Forslag til underpunkt er ”refleksjon rundt årsaker til kroppspress”.

Vennlig hilsen

Anne Lindboe
barneombud

Kjersti Botnan Larsen
seniorrådgiver

Brevet er godkjent elektronisk og har derfor ingen signatur.